

МІГРАЦІЙНА КРИЗА ЯК ПЕРЕДУМОВА І ВИЯВ ЄВРОСКЕПТИЦИЗМУ ТА НАДНАЦІОНАЛЬНОЇ ОПОЗИЦІЙНОСТІ ДО ЄС У КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ГРУПИ

Кольцов В.,

кафедра політичних наук і права, соціально-гуманітарний факультет

*Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»*

У статті проаналізовано феномен європейської міграційної кризи як попередньої умови і вияву євроскептицизму та наднаціональної опозиційності країн Вишеградської групи до ЄС. Виявлено ключові партії і рухи у країнах регіону, які окреслюються різними підходами до розуміння національних проблем і міграційних процесів, а також виступають проти солідарної міграційної політики ЄС. З'ясовано, що країни Вишеградської групи значною мірою уніфіковано, але доволі диверсифіковано і з найбільшим радикалізмом в Угорщині заявляють свою наднаціональну опозицію європейським підходам до розв'язання міграційної кризи. Виявлено, що вплив на наднаціональну опозиційність імміграції в регіоні і регіону до ЄС мають не стільки економічні чинники і соціальний капітал, скільки соціально-економічні і ціннісні чинники, особливо, якщо вони політизовані євроскептичними партіями й рухами.

В статье проанализирован феномен европейского миграционного кризиса как предварительного условия и проявления евроскептицизма и наднациональной оппозиционности стран Вышеградской группы в ЕС. Выявлены ключевые партии и движения в странах региона, которые отличаются различными подходами к пониманию национальных проблем и миграционных процессов, а также выступают против солидарной миграционной политики ЕС. Выяснено, что страны Вышеградской группы в значительной степени унифицированы, но довольно диверсифицированы и с наибольшим радикализмом в Венгрии заявляют свою наднациональную оппозицию европейским подходам к решению миграционного кризиса. Выявлено, что влияние на наднациональную оппозиционность иммиграции в регионе и региона к ЕС имеют не столько экономические факторы и социальный капитал, сколько социально-экономические и ценностные факторы, особенно, если они политизированы евроскептическими партиями и движениями.

The article is dedicated to analyzing the phenomenon of the European migration crisis as a precondition and manifestation of Euro-skepticism and supra-national opposition of the Visegrad countries in the EU. The author identified the key parties and movements in the countries of the region, which are outlined by different approaches to understanding national problems and migration processes, and oppose the EU solidarity migration policy. It was revealed, that the Visegrad countries largely unified, but quite diversified and with the greatest radicalism in Hungary declare their supra-national opposition to European approaches of the solution the migration crisis. The researcher argued, that not only economic factors and social capital, but also socio-economic and value factors, especially, if they are politicized by Euro-sceptic parties and movements, affect the supra-national opposition to immigration in the region and supra-national opposition of the region to the EU.

Ключові слова: опозиція, наднаціональна опозиція, євроскептицизм, міграційна криза, країни Вишеградської групи.

Країни Вишеградської групи – Польща, Словаччина, Угорщина та Чехія – це (незалежно від систем державного правління, реалізовуваних у них) парламентські демократії, які є членами цілої низки міжнародних і наднаціональних організацій, передусім ЄС. Саме тому поряд із детермінуванням політичного процесу у рамках конструктивізованого (чи системного) і частково деструктивізованого (антисистемного) зрізів важливе значення у структуризації відносин політичної влади та політичної опозиції у країнах Вишеградської групи має апелювання до сутності та феномена їх наднаціональності, яка особливо важливою, зокрема у форматі євроскептицизму, стала напередодні, але насамперед після вступу Польщі, Словаччини, Угорщини та Чехії до ЄС.

Та все ж найкраще, особливо починаючи з 2014–2015 рр., євроскептичний, але водночас і системний (конструктивний), і антисистемний (деструктивний), зріз та варіант наднаціональної опозиційності країн Вишеградської групи почав окреслюватись проблематикою міграційної/імміграційної кризи (чи «кризи біженців») у ЄС, а відтак ставленням і окремих політсил, і в цілому окремих країн регіону до міграційної політики Європейського Союзу. Навіть попри те, що ще перед вступом і одразу після вступу країн Вишеградської групи до ЄС вони фактично ідентично, на рівні із країнами Західної Європи, й переважно позитивно відносились до проблеми імміграції та захисту прав іммігрантів, але згодом почали радикалізуватись і виявляти опозиційність в ЄС/до ЄС з цього приводу [5]. Саме це значно актуалізує проблематику міграційної кризи як передумови і вияву євроскептицизму та наднаціональної опозиційності до ЄС у країнах Вишеградської групи.

Заявлена проблематика частково представлена у наукових доробках таких вчених, як Е. Акопян і В. Кожина [1], С. Деннісон і Дж. Джаннінг [7], Д. Іванова [11], Т. Колар [12], Е. Коллет [6], Г. Луцишин [2], М. Ніц [13], О. Потьомкіна [3], А. Рамос і Х. Вала [15], К. Ходор і А. Косінська [9], Я. Хусак, О. Шульц та М. Віт [10], В. Чуєнко [4] та інших. Але у них не зроблено спеціального наголосу на сприйнятті міграційної кризи як вияву й умови наднаціональної опозиційності країн Вишеградської групи. Тому запропоноване дослідження своєю метою має різнофакторний та різнобічний аналіз феномена європейської міграційної кризи як попередньої умови і вияву євроскептицизму та наднаціональної опозиційності до ЄС у країнах Вишеградської групи.

Апелювання до наукових праць різних дослідників дає змогу констатувати факт, що опозиційність країн Вишеградської групи до ЄС на тлі питання про імміграцію є (особливо від моменту розгортання чергової хвилі міграційної кризи з 2014–2015 рр.) далеко не латентним феноменом, а явищем, яке пронизує політичні пріоритети не тільки окремих політсил, але й у цілому партійних систем, політичних інститутів і навіть загалом політики. Річ у тому, що проблематика міграційної кризи як передумови та вияву наднаціональної опозиційності країн Вишеградської групи до ЄС транслюється не лише популістськими антисистемними, екстремістськими й антиіммігрантськими і навіть антиєвропейськими політсилами [10], але і значною частиною мейнстрімних політичних партій та рухів, які навіть перед і одразу після вступу країн Вишеградської групи до ЄС не можна було окреслити феноменом «жорсткого» євроскептицизму.

Серед таких (у тому числі й антиіммігрантських) політичних сил на момент аналізу та раніше є: у Польщі – «Ліга польських родин» (LPR), «Право і справедливість» (PiS), «Патріотичний рух» (RuPa), «Самооборона Республіки Польща» (SRP), Конгрес нових правих (KNP), Національний рух (RN), «Кукіз 15» (K); у Словаччині – Словацька національна партія (SNS), Реальна словацька національна партія (PSNS), Словацька народна партія (SLS), Народна партія «Наша Словаччина» (LsNS), «Напряма – Соціал-демократія» (Smer), «Рух за демократичну Словаччину» (HZDS), «Ми – сім'я» (SR) та «Нація і справедливість» – «Наша партія» (NaS–NS); в Угорщині – Угорська партія справедливості і життя (MIER), Угорський громадянський союз (Fidesz), Угорський демократичний форум (MDF) і Jobbik – «Рух за кращу Угорщину» (Jobbik); в Чехії – «Республіканці Мірослава Сладка» (RMS), Національна партія (NS), Робітничая партія (DS), Робітничая партія соціальної справедливості (DSSS), «Незалежні демократи» (NEZDEM) та «Суверенітет» (S).

Вони функціонували чи функціонують у рамках різних підходів до розуміння національних проблем і міграційних процесів [10]. В Угорщині домінує ізоляціоністський, протекціоністський, антинаціоналістичний, але спрямований на «велику націю» підхід. Польщі притаманне єднання ліберального, ліберально-національного, консервативно-націоналістичного та релігійно-націоналістичного підходів до розуміння національних проблем і міграційних процесів [9]. Словаччина визначається ліберально-консервативним, культурно-націоналістичним, націоналістичним та право-ліберальним підходами й підходом словацької меншини. Чехія означається постмодерністським, європейським, гомогенізованим, популістським, націоналістичним та комуністичним підходами.

Загалом же регіон Вишеградської групи традиційно обертається довкола націоналістичного, ліберального, виняткового та націонал-консервативного підходів і риторики підходу «великої нації» до розуміння національних проблем та міграційних процесів. А у свою чергу євроскептицизм і наднаціональна опозиційність, хоч і не стали новими термінами у політичному словнику та дискурсі країн Вишеградської групи, але із початком кризи біженців, що розгорнулася у 2014–2015 рр., набули «дуже зловісної та рушійної сили» і стали чи не вперше в історії Вишеградської групи актуалізованими [12]. Особливо з огляду на те, що як реакцію на них та на суспільно-політичні процеси в більшості країн регіону, а також піклуючись про збереження своєї електоральної популярності та деяке ослаблення радикалізму в суспільстві, екстремістську і євроскептичну риторику були змушені взяти «на прокат» й головні (мейнстрімні) політсили.

Загалом специфічність наднаціональної опозиційності країн Вишеградської групи до ЄС на підставі проблематики міграційної кризи, що інтенсифікувалась у 2014–2015 рр. і суттєво вплинула на деякі країни регіону [1; 2], чи не найбільше виявилась у тому, що країни регіону практично

уніфіковано, але з найбільшим радикалізмом в Угорщині, почали заявляти свою диверсифіковану щодо ЄС позицію стосовно підходів до розв'язання міграційної кризи. Навіть попри те, що імміграція у довгостроковій перспективі оцінювалась країнами Вишеградської групи як така, що має позитивний вплив на економічний розвиток регіону. Хоча, з іншого боку, до уваги загалом брався той факт, що імміграція суттєво впливає на зміну національної структури населення країн Вишеградської групи, вкрай негативно позначається на соціально-політичній ситуації у регіоні, а відтак загрожує дезінтеграцією Європейської унії та скасуванням Шенгенських угод тощо [4].

Проявилось це у тому, що під час міграційної кризи серед країн Європи не було єдності щодо того, як її вирішувати «єдиним фронтом». Адже, приміром, країни Вишеградської групи (передусім Угорщина і Словаччина, меншою мірою Польща і Чехія) виявили наднаціональну опозиційність і небажання займатись перерозподілом іммігрантів/біженців у себе на національному рівні, а натомість націлились на укріплення кордонів – внутрішніх та зовнішніх щодо ЄС. Особливо на тому тлі, що в кожній країні регіону загальна кількість довго- і короткотермінових емігрантів була більшою за загальну кількість іммігрантів [14], що суттєво загрозувало національній самобутності держав та сіяло у них страх перед іммігрантами (особливо із-за меж країн Європи).

Це вилилось у різні політичні та політико-правові заходи країн Вишеградської групи. Доволі поширеними стали конфлікти культурної і національної невідповідності, протистояння титульної нації і груп іммігрантів [2] та вияви соціополітичного поділу «нової» політики. Вони сумували у собі питання захисту прав та свобод титульного населення країн регіону, національної спадщини й національної культури, зміцнення національної ідентичності і посилення безпеки внутрішнього національного життя, але за рахунок обмеження імміграції, ізоляціонізму і посилення національної однорідності, євроскептицизму, антиглобалізму, мононаціоналізму, радикалізму, екстремізму, шовінізму та ксенофобського ставлення до іммігрантів. Відтак серед корінного (особливо титульного) населення країн Вишеградської групи почали інтенсивно поширюватись і популяризуватись радикально-націоналістичні й антисистемні політичні настрої.

Адже впродовж періоду після вступу країн регіону до ЄС націоналістичні і націонал-орієнтовані (здебільшого антисистемні) партії та рухи (перераховані вище) почали отримувати все більшу електоральну підтримку й політичне представництво. Тому проблематика міграційної кризи/міграційної політики і країн Вишеградської групи і загалом ЄС, особливо із 2014–2015 рр., почала суттєво (найбільше в Угорщині та Польщі, менше в Словаччині та Чехії) політизуватись й окреслюватись як наднаціонально опозиційна до ЄС. З одного боку, вагомого значення у цьому зрізі набуло політичне сприйняття проблематики міграції і міграційної кризи й наслідки політичного процесу з цього приводу в окремих країнах Вишеградської групи. З іншого, вкрай варіативною та специфічною стала логіка законодавства і практики розв'язання міграційних проблем, бо вони почали виявлятися суттєво відмінними, контраверсійними й опозиційними уніфікованим європейським нормам/стандартам.

У реальній політиці це проявилось у тому, що національні уряди та окремі політичні сили (урядові й опозиційні) передусім Угорщини, Чехії і Словаччини почали дуже категорично виступати проти іммігрантів загалом та біженців і шукачів притулку зокрема, оскільки вони почали розробляти програми захисту від їх напливу, передусім нелегального і найперше з країн із середнім і низьким індексом людського розвитку (зокрема з Сирії, Афганістану, Іраку, Ірану, Еритреї, Албанії, Пакистану, Нігерії тощо). Зумовлено це було тим, що країни регіону почали реагувати на європейську систему квотного розподілу шукачів притулку та диспропорційне навантаження, із яким вони зіткнулися на тлі підходу ЄС до врегулювання кризи.

У цьому зрізі примітною виявилась ситуація передусім в Угорщині, адже вона у 2015 р. була другою (після Німеччини) у ЄС за кількістю заяв про надання притулку [14], а відтак була змушена закрити свій кордон із сусідніми державами у спробі зупинити потік іммігрантів-біженців [1]. У сумарному зрізі це зумовлене тим, що країни Вишеградської групи розташовані на шляху просування іммігрантів від країн їхнього походження до ЄС (зокрема, як у випадку Угорщини, на маршруті імміграції до ЄС за напрямком Туреччина – Греція – Македонія – Сербія – Угорщина). Водночас відмітне і те, що позиція країн Вишеградської групи у цьому випадку виглядала досить дивною, адже: а) осторонь плану ЄС у так званих міграційних квотах хотіли залишитися Польща, Словаччина і Чехія, які практично не відчували напливу шукачів притулку; б) найбільш зацікавленою в квотному розподілі іммігрантів мала б бути саме Угорщина, яка більше за інші країни ЄС потребувала допомоги [3].

Але це не завадило країнам Вишеградської групи виступити «єдиним фронтом» наднаціональної опозиційності до ЄС. Вони, підпадаючи під уніфіковані правила та процедури ЄС (наприклад, Маастрихтську, Шенгенську, Амстердамську і Дублінські угоди, програми, прийняті в Тампере, Гаазі, Лісабоні і Стокгольмі, Європейський пакт про імміграцію та притулок тощо [4]), розроблені зокрема і для реалізації міграційної політики та розв'язання міграційної кризи, почали виступати проти наднаціонального політичного компромісу держав-членів ЄС [6] і поглиблення солідарності країн Європейської унії у розв'язанні міграційних проблем та реалізації низки фінансових програм взаємодопомоги.

А натомість (особливо Угорщина й значно меншою мірою Польща, Словаччина і Чехія) почали застосовувати практику добровільного (силового і несилового) розподілу біженців й шукачів притулку на своїх кордонах, національному та міжнаціональному рівнях [7] і відтак суттєво та переважно цілеспрямовано блокувати наднаціональне/європейське законодавство і диверсифікувати його від свого національного і міжнаціонального (регіонального – як у випадку «Вишеградської четвірки») законодавства [11]. Тим самим демонструючи активність і превалювання ініціатив власних національних та регіональних міграційних політик над наднаціональною міграційною політикою ЄС.

Яскравим прикладом спротиву наднаціональним нормам ЄС стала організація референдуму щодо квот іммігрантів в Угорщині у жовтні 2016 р., який національна влада (за прихильності національної опозиції) намагалась представити як питання «національного суверенітету». І хоч референдум закінчився провально для влади/уряду (через низьку – близько 45% – явку виборців), майже 95 відсотків респондентів висловлювалися проти політики ЄС, чим було відображено затяжний конфлікт між угорським національним урядом і наднаціональною Європейською унією. Подібні кроки було зроблено на кількох самітах і зустрічах представників країн Вишеградської групи (у вересні 2015 р., лютому, серпні, вересні, жовтні і листопаді 2016 р. тощо) і ЄС (зокрема у листопаді 2015 р.), за результатами яких було прийнято політичні та політико-правові рішення країн регіону про спільні і самостійні превентивні (зокрема силові) дії, блокування «саморуйнівної та наївної» міграційної політики ЄС, а також генерування суверенних, добровільних, диференціальних, двосторонніх і регіональних методів вирішення міграційної кризи, які засвідчили наміри збільшення самостійності країн Вишеградської групи [11]. Більше того, було досягнуто консенсусу країн регіону (спочатку, зокрема до 2016 р., меншою мірою Польщею) [3] з приводу захисту їх позиції як протилежної позиції провідних країн ЄС, Європейської Комісії і Європарламенту [3; 11].

Цілком очевидно, що з 2015–2016 рр. усі країни Вишеградської групи, особливо Угорщина і Словаччина, а згодом і Польща, почали виступати майже проти всіх пропозицій, які посилювали наднаціональну компетенцію ЄС у сфері прикордонної безпеки та міграційної політики [3; 7]. Навіть попри те, що, зважаючи на наднаціональну опозиційність у «Вишеградській четвірці», не було напрацьовано цілісних та всесторонніх принципів інтеграції іммігрантів, а також механізмів діяльності їх національних і мережевих організацій [1; 2]. А також попри те, що ЄС пригрозив країнам Вишеградської групи правовими діями, якщо їх позиції не зміняться, що засвідчило загрозу початку інституційної кризи Європейської унії. І паралельно з відчуттям, що міграційна політика країн Вишеградської групи, будучи не завжди однаково реалістичною, уніфікованою і односпрямованою (в Угорщині – більше сек'юритизованою і спрямованою проти імміграції зі Сходу, у Польщі – переважно дистанційованою і з наголосом на імміграцію з України, у Словаччині – більше дистанційованою, узалеженою від інших країн регіону та надмірно електорально політизованою, в Чехії – вкрай поляризованою, переважно дистанційованою та «токсично» спрямованою проти імміграції зі Сходу), хоч і обґрунтована й спрямована на врахування національних інтересів, але розглядається як удар по спільній європейській міграційній політиці, а тому і є ознакою «роз'єднаності ЄС» [11].

Аргументація, що наднаціональна опозиційність країн Вишеградської групи до ЄС, принаймні у питанні розв'язання міграційної кризи, не є односпійною, а натомість значною мірою залежною від внутрішньополітичних процесів у кожній з країн регіону, де починаючи з 2014–2015 рр. простежується посилення протиріч між політичною ситуацією і зростанням антиіммігрантських настроїв у період кризового соціального й економічного становища. Деякі країни регіону доволі часто намагаються представити свою міграційну політику як міграційну політику цілої групи країн. Таким чином окремі країни Вишеградської групи (передусім Угорщина та Польща) просто хочуть якомога ефективніше тиснути на офіційні структури та керівництво ЄС.

Відповідно різноманітні інструменти політичного тиску однієї країни на іншу (навіть у рамках одного регіону), а також кожної країни на свою громадськість (електорат) складаються з основних частин репертуару й арсеналу в руках осіб, які приймають рішення у державах-членах Вишеградської групи. Зрозуміло, що ідея заперечення країнами Вишеградської групи примусових квот на розподіл біженців – відповідь на пряму (реальну чи уявну) загрозу цінностям, культурі та суспільствам регіону, яка рефлексується у своєрідній матриці страхів. Звідси – «завзятість» країн Вишеградської групи у питаннях міграційної політики [7] та чітке усвідомлення факту, що для них розрахунок своїх політичних стратегій, підтримка національних виборців і відносини між владою/урядом й опозицією на національному рівні є важливішими за європейську солідарність [3]. Позиція, відповідно до якої «Вишеградська четвірка» успішно змогла відстояти свою регіональну лінію, вплинувши на трансформацію європейської політики «солідарності на осліп» у концепцію «гнучкої солідарності» [13], а також зумовивши сприйняття раніше «близького Вишеграда» як «великого і поганого Вишеграда» [8].

Це доводить, що наднаціональна опозиційність в ЄС та до ЄС, зокрема і в країнах Вишеградської групи, є функцією взаємин влади (уряду) й опозиції, а також стратегій і тактики ведення політичної боротьби політсилами на національному рівні. Питання спротиву країн Вишеградської групи

субсидіарній політиці ЄС, хоч і не є безпідставним, але часто є перебільшеним. Відтак, з одного боку, це засвідчує, що наднаціональна опозиційність країн Вишеградської групи до ЄС суттєво впливає на погіршення відносин між першою і другим [13]. Однак, з іншого боку, це аргументує, що наднаціональна опозиційність країн Вишеградської групи до ЄС не є уніфікованою, адже притаманні традиційно ілліберально-консервативна євроскептична вісь Угорщини і Польщі і переважно європрагматична та єврооптимістична вісь Словаччини і Чехії.

Це доповнюється й історично, зокрема тим фактом, що Польща та Чехія дотримуються принципів більш диференційованої («багатошвидкісної») інтеграції; Словаччина підтримує глибшу інтеграцію в зоні євро; Угорщина побоюється домінування в ЄС більших (за населенням і територією) країн. Крім того, у політичному зрізі такі вияви і результати позиціонування країн Вишеградської групи визначаються інтеграційними процесами. Адже в ситуації, що склалась, країни регіону приречені поглиблювати свою наднаціональну співпрацю. Це єдиний вихід у відповіді на проблеми, що відбуваються в ЄС. Причому поглиблення такої співпраці має бути різно напрямленим і повинне у будь-якому випадку стосуватись вироблення уніфікованої регіональної політики. Це вкрай важливо хоча б тому, що сьогодні для цього є всі передумови, адже і урядові, і опозиційні партії в країнах Вишеградської групи, будучи традиційно надзвичайно розділеними, переважно, однак не завжди, виступають за міграційну політику, яку проводять урядові кабінети цих держав.

Про це зауважують А. Рамос і Х. Вала [15], що наднаціональна опозиційність країн Вишеградської групи до імміграції у цей період відбувалась у прив'язці до трьох теоретичних моделей і перспектив: а) моделі економічних інтересів, яка детермінувала, що опозиційність імміграції може бути пов'язана з економічними чинниками; б) моделі соціального капіталу, згідно із якою соціальна довіра та впевненість у політичній та соціальній системі можуть формувати думку людей щодо переваг імміграції; в) моделі людських цінностей, відповідно до якої деякі цінності сприяють наднаціональній опозиційності міграційної політики, а деякі цінності натомість сприяють відкритості імміграції. Відтак було аргументовано і підтверджено загальнотеоретичні очікування, згідно із якими рівень наднаціональної опозиційності імміграції та міграційної політики ЄС у країнах Вишеградської групи безпосередньо більш негативно корелює з економічним добробутом та соціальним капіталом у країнах регіону; більш позитивно корелює зі збереженням і підвищенням цінностей самооцінки, однак більш негативно корелює зі самовпевненістю та готовністю до змін цінностей населення країн регіону. А це означає, що вплив на наднаціональну опозиційність імміграції в регіоні та регіону до ЄС мають не стільки економічні чинники та соціальний капітал, скільки соціально-економічні та ціннісні чинники, особливо, якщо вони політизовані євроскептичними політичними силами. Сумарно це означає, що на наднаціональному рівні політична опозиція країн Вишеградської групи (найперше Польщі й Угорщини, відтак Словаччини й Чехії) до ЄС є значною мірою антисистемною і визначається євроскептицизмом не лише окремих політиків і політсил, а й загалом держав і їхніх політичних інститутів.

Література:

1. Акоюн Э. Миграционный кризис в Европе / Э.С. Акоюн, В.О. Кожина // Вестник МИЭП. 2016. № 2 (23). С. 25–31.
2. Луцишин Г. Миграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних / Галина Луцишин // Humanitarian vision. 2015. Vol. 1. No. 2. С. 41–46.
3. Потемкина О. Миграционный кризис в ЕС: роль стран Вышеградской группы / Ольга Потемкина // Современная Европа. 2015. № 6. С. 36–45.
4. Чуєнко В. «Європейська криза біженців» як найактуальніша проблема європейського союзу / Валентина Чуєнко // Jurnalul juridic national: teorie și practică. 2016. Vol. 4 (20). P. 212–216.
5. Coenders M. Opposition to Civil Rights for Legal Migrants in Central and Eastern Europe: Cross-national Comparisons and Explanations / Marcel Coenders, Marcel Lubbers, Peer Scheepers // East European Politics and Societies. 2009. Vol. 23. No. 2. P. 146–164.
6. Collett E. Beyond Stockholm : overcoming the inconsistencies of immigration policy / Elizabeth Collett // European Policy Centre Working Paper. 2009. No. 32. 98 p.
7. Dennison S. Bear Any Burden: How EU Governments Can Manage The Refugee Crisis / Susi Dennison, Josef Janning // European Council on Foreign Relations Policy Brief. 2016. 14 p.
8. Foy H. Splits over EU test relations between Visegrad Four [Електронний ресурс] / H. Foy, A. Byrne // Financial Times. 6 October 2016. Режим доступу: <https://www.ft.com/content/f5d017f8-84b2-11e6-8897-2359a58ac7a5>
9. Hodor K. Polish Perceptions on the Immigration Influx : a Critical Analysis / Kinga Hodor, Anna Kosinska // University of Bologna Law Review. 2016. Vol. 1. No. 2. P. 242–270.

10. Husak J. National Identity of the Political Parties in The Visegrad Region / Jan Husak, Ondrej Schütz, Michal Vit // *L'Europe en Formation*. 2012. Vol. 2 (364). P. 265–287.
11. Ivanova D. Migrant Crisis and The Visegrad Group's Policy: / Diana Ivanova // *Knowledge-Based Organization*. 2016. – Vol. 22. No. 1. P. 35–39.
12. Kolar T. The Migration Crisis and the Rise of Right-wing Extremism and Euroscepticism / Tomas Kolar // *Institute for Politics and Society Policy Paper*. June 2016. 10 p.
13. Nic M. The Visegrad Group in the EU : 2016 as a turning-point? / Milan Nic // *European View*. 2016. Vol. 15. P. 281–290.
14. Population (Demography, Migration and Projections) [Електронний ресурс] // Eurostat. Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/population-demography-migration-projections/population-data/main-tables>
15. Ramos A. Predicting Opposition towards Immigration: Economic Resources, Social Resources and Moral Principles / Alice Ramos, Jorge Vala // Gari A. *Quod Erat Demonstrandum: From Herodotus' Ethnographic Journeys to Cross-cultural Research* / Aikaterini Gari, Kostas Mylonas. *Pedio Books Publ.*, 2009. P. 245–254.